

ارزیابی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی نقاشی‌های دیواری در شهر تهران^۱

احمد غیاثوند*

E-mail: Ah.ghyasvand@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۷/۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۲/۱۰

چکیده

مطالعه حاضر با هدف ارزیابی آثار اجتماعی و فرهنگی نقاشی‌های دیواری در سطح منطقه ۱۹ شهر تهران انجام گرفته است. در این پژوهش با عنایت به بهره‌مندی از رویکرد سیستم منظر شهری و با تکیه بر الگوی سه‌گانه «فرد - محیط - اجتماع محلی»، سه آثار و پیامد هویت‌بخشی، عملکردی و زیباشناختی برای نقاشی‌های دیواری در نظر گرفته شده است. برای سنجش این پیامدها از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده که جامعه آماری آن را عابریان، صاحبان املاک، دانش‌آموزان مدارس محدوده طرح تشکیل می‌دهند. براساس یافته‌های حاصل، نقاشی‌های دیواری در سطح شهر بیشتر کارکردی زیباشناختی داشته، در رتبه دوم، نقشی عملکردی و در نهایت هویت‌بخش هستند. به طور دقیق‌تر میزان افزایش زیبایی و جذابیت شهری، و نیز احساس نشاط و سرزندگی در حد متوسط گزارش شده است. در مقابل ضعف احساس آرامش بصری و عدم تقویت ارزش‌های ایثارگرانه، انقلابی، علمی و زندگی شهری از جمله کاستی‌های نقاشی‌های دیواری به حساب می‌آیند.

کلید واژه‌ها: نقاشی دیواری، آثار اجتماعی و فرهنگی، سیستم منظر شهری، تهران، منطقه ۱۹.

۱. مقاله مستخرج از طرح پژوهشی با عنوان «آثار و پیامدهای اجتماعی فرهنگی نقاشی‌های دیواری» می‌باشد که با حمایت شهرداری تهران در سال ۱۳۹۲ انجام پذیرفته است.
* استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی، نویسنده مسئول

مقدمه و طرح مسأله

بررسی‌های تاریخی در ایران نشان می‌دهد که نقاشی دیواری قدمت زیادی دارد. این هنر شهری، در چند دهه اخیر از رونق بسیاری برخوردار شده است، به نحوی که در دوران انقلاب به طور خودجوش و مردمی گسترش بسیاری یافته است، و نیز بعد از آن، تحت تأثیر فضای دوران جنگ و آثار مربوط به آن قرار داشت (اسکندری، ۱۳۷۷: ۷۳). «جامعه ایرانی پس از انقلاب شاهد پیدایش و شکل‌گیری میدان هنری تازه‌ای بود که مناسبات درونی آن و هم‌چنین روابط آن با دیگر میدان‌ها و حوزه‌های اجتماعی این دوره در حال تکوین بود. در این میدان تازه، کنشگران هنر نقاشی، که عبارت بودند از: نقاشان و تولیدکنندگان آثار دیوارنگاری، هر یک در حال تولید و انباشت سرمایه‌های سیاسی، فرهنگی، مادی و هنری بودند تا در فضای مقدرات اجتماعی و به تبعیت از دگرگونی‌ها مواضع خود را بیابند و خصلت‌های مشخصی را که موجب هنر نقاشی پس از انقلاب بود، ارائه دهند» (زنگی و دیگران، ۱۳۹۱: ۸۶).

در چند سال اخیر مسئولان شهری تهران با درک اهمیت توجه به بهبود منظری شهری، اجرای نقاشی‌های دیواری را در سطح خیابان‌ها و بزرگراه‌های شهر در دستور کار خود قرار داده‌اند. به گزارش روابط عمومی سازمان زیباسازی شهر تهران: «از ۳۰ سال پیش، روند کشیدن نقاشی دیواری در شهر تهران شروع شد که تا پایان سال ۸۹ و ابتدای سال ۹۰ رقمی بالغ بر ۲۰۶۲ نقاشی دیواری در سطح شهر تهران کشیده شده که نسبت قابل توجهی است. منطقه دو با ۱۸۳ نقاشی در رتبه نخست قرار دارد. منطقه شش با ۱۶۹ نقاشی، منطقه سه با ۱۶۴ نقاشی در رتبه‌های بعدی جای دارد. چنانچه منطقه ۱۰ با ۶۰ نقاشی، منطقه ۱۸ با ۶۷ نقاشی و منطقه ۲۱ با ۴۹ نقاشی در رتبه‌های بعدی جای دارند. در این میان منطقه ۱۹ شهرداری تهران با ۳۳ نقاشی در رتبه آخر در بین مناطق ۲۲ گانه قرار دارد (شوشتری، ۱۳۹۱: ۲۰).

از این رو پایین بودن سرانه نقاشی دیواری در سطح منطقه ۱۹ شهرداری، قدیمی بودن آنها، وجود دیوارهای خالی حاصل از ساخت و سازهای جدید در سطح منطقه موجب شد انجام «نقاشی دیواری» به عنوان اقدامی توسعه‌ای برای بهبود منظر شهری این منطقه در نظر گرفته شود، به نحوی که ۳۳ اثر نقاشی دیواری در دیوارهای خیابان‌ها و ۲۴ نقاشی دیواری در سطح دیوارهای مدارس طی سال‌های ۹۰ تا ۹۳ کشیده شده است. بر این اساس پژوهش حاضر به «ارزیابی آثار اجتماعی و فرهنگی نقاشی‌های دیواری در سطح منطقه ۱۹ شهر تهران» می‌پردازد. در واقع باید اذعان داشت که

فعالیت‌هایی که به منظور بهبود منظر شهری صورت می‌گیرد، بدون در نظر گرفتن پیامدهای اجتماعی خواسته یا ناخواسته آنها، نمی‌تواند برآورده‌کننده نیازهای واقعی شهروندان باشند؛ بنابراین هدف کلی این مطالعه، پیش‌بینی، اصلاح و مدیریت نتایج حاصل از تغییرات اجتماعی و فرهنگی اجرای نقاشی‌های دیواری در سطح این منطقه است.

سوالات تحقیق

- ۱- انجام نقاشی دیواری در سطح منطقه ۱۹ چه آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی در پی خواهد داشت؟
- ۲- چه برنامه‌های جبرانی را می‌توان برای کاهش آثار منفی و افزایش پیامدهای مثبت نقاشی دیواری در نظر داشت؟

ادبیات و پیشینه تحقیق

لغت‌نامه فرانسوی روبرت، واژه «نقاشی دیواری»، را چنین تعریف کرده است: هر نوع نقاشی که مستقیم روی دیوار ترسیم شود و یا در جای دیگری کار کرده و سپس روی دیوار نصب شود، نقاشی دیواری گفته می‌شود؛ و تفاوت عمده این‌گونه نقاشی با نقاشی سه پایه در آن است که نقاشی دیواری با معماری و فضای اطراف خود ربط و تناسب پیدا می‌کند (Robert, 1992) به نقل از کرامتی: (۲۶۱).

دیوارنگاری به شکل کنونی آن به‌عنوان هنری شهری از دوره پهلوی آغاز شد و در پی شکل‌گیری ساختارهای نوین شهری و پیدایش فضاهای عمومی مانند: میدان، سالن‌های سینما، و کنفرانس، موزه‌ها، بانک‌ها و ادارات، سالن‌های فرودگاه و راه‌آهن و مواردی نظیر آن، دیوارنگاری نیز شاهد تحولاتی بود که منجر به حضور جدی‌تر آن عرصه‌های اجتماعی شد.

دیوارنگاری‌های این دوره در ابتدا بیشتر در ساختمان‌های سلطنتی و حکومتی و میدان‌های شهر به چشم می‌خورد. در دوره پهلوی دوم که جریان نوگرایی نقاشی ایرانی شکل گرفت، دیوارنگاری توسط نقاشان نوگرا متحول شد و ضمن برخورداری از مصالح و روش‌های سنتی ایرانی، طرح و مضمون‌هایی نو را تجربه کرد. نقش برجسته سفالی، بتنی و فلزی در این دوره رایج شده و آثار فاخری در مکان‌های دولتی و سردرها و میدانی خلق شدند (علیخانی، ۱۳۹۲: ۵۵).

در شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷،

حمایت‌های مردمی و حتی دولتی، باعث ظهور نوعی رئالیسم اجتماعی شد، اصولاً جامعه بعد از انقلاب، هنر موضوعی را بر می‌تابید و صورت‌های مختلف هنری را نفی می‌کرد که فاقد موضوع و مفاهیم دینی انقلابی یا اجتماعی بود (گودرزی دیباج، ۱۳۸۴: ۱۳۱). دیوارنگاری پیش از انقلاب ظاهر شد و پس از انقلاب به سرعت گسترش یافت. آثار دیواری انقلاب را می‌توان به دو گروه دیوار نوشته‌ها و دیوارنگاره‌ها تقسیم کرد. بخش اصلی مضامین آثار دیوارنگاری پس از انقلاب به موضوع جنگ و مسایل مربوط به آن پرداخته است. آثار نقاشی با مضمون جنگ دو صورت عمده دارند: صورت اول وجه روایی است که صحنه‌هایی از فداکاری رزمندگان و وابستگان آنها در افک‌های گوناگون دفاع مقدس را نشان می‌دهند. صورت دوم، مبین جلوه‌های باطنی و زیبایی جبهه و جنگ است (گودرزی دیباج، ۱۳۸۴: ۱۶۸).

بعد از اتمام جنگ تحمیلی به یک نوع دیوارنگاری در میادین و معابر اصلی شهرهای بزرگ بر می‌خوریم که سفارش دهندگان آنها بیشتر شهرداری‌ها بودند. تصاویر این دوره بیشتر بار تزئینی داشت و حاوی پیام‌های مربوط به حفظ محیط زیست، نقش‌مایه‌های طبیعت و منظره بود.

دیوارنگاری این دوره را در سه رویکرد می‌توان دسته‌بندی کرد: ۱- دیوارنگاری تزئینی و منظره‌نگاری ۲- دیوارنگاری تصاویر شهدا ۳- دیوارنوشته‌ها (علی‌آبادی و صادقی، ۱۳۹۰: ۲۰). در مطالعه‌ای که با موضوع «تحلیل محتوای آثار دیوارنگاری شهر تهران» در بین ۲۰۰۰ اثر دیواری در سطح مناطق ۲۲ گانه شهری صورت گرفته، این آثار از لحاظ مضمون در قالب ۵ گروه (جنگ، انقلاب، فرهنگی، کودک و تزئینی) دسته‌بندی شده و نسبت هر یک در جدول زیر مشخص شده است (بختیاری و پاکزاد، ۱۳۹۲: ۱۳۸).

جدول ۱: توزیع نقاشی‌های دیواری بر حسب مضمون

گروه مضمونی	تعداد آثار در سطح شهر	درصد از کل آثار ارزیابی شده
مضامین انقلابی	۱۶	۰/۰۹
مضمون جنگ و شهدا	۲۰۳	۱۰/۴
مضامین فرهنگی	۳۰۳	۱۵/۵
آثار مختص کودکان	۲۰۴	۱۰/۵
آثار تزئینی	۱۲۲۶	۶۲/۷
کل آثار بررسی شده	۱۹۵۲	۱۰۰

(منبع: بختیاری و پاکزاد، ۱۳۹۲: ۱۴۰)

یافته‌های حاصل از مطالعه جهانی دولت‌آباد، پیرامون «ارزیابی تأثیر اجتماعی پروژه نقاشی دیواری و گرافیک محیطی در سطح منطقه ۱۱ تهران» در قالب ماتریس برآورد پیامدهای اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد که این اقدام توسعه‌ای باعث ارتقای سرمایه‌های اجتماعی شهروندان (در حد متوسط)، ارتقای ارزش‌های دینی و انقلابی در بین جوانان (در حد ضعیف)، عدم تقویت شکاف‌های ارزشی موجود در محلات (در حد ضعیف)، رضایتمندی خانواده‌های شهداء (در حد متوسط)، افزایش آلودگی‌های بصری در منطقه (در حد متوسط)، بهبود سلامت روانی (در حد ضعیف) و نارضایتی شهروندان منطقه (در حد متوسط) شده است (جهانی دولت‌آباد، ۱۳۹۱: ۱۰۶).

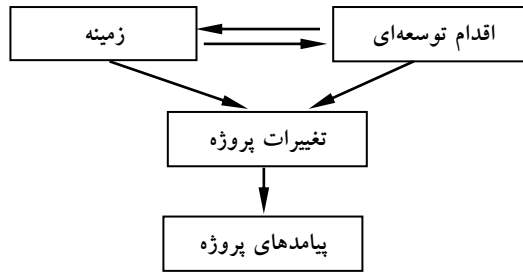
چهارچوب مفهومی تحقیق

اساساً منظر شهری سطح تماس «انسان» و پدیده «شهر» است. از این‌رو، بخش قابل توجهی از دانش و عواطف محیطی شهروندان تحت تأثیر آن شکل می‌گیرد (Golkar, 2003). برای ابهام‌زدایی از مفهوم منظر شهری و دیگر مفاهیم مرتبط لازم است جایگاه این مفهوم در فرایند تعامل میان انسان و محیط تشریح شود.

اهمیت منظر شهری به واسطه نقش آن در زیباسازی، هویت بخشی و روان‌سازی جریان زندگی در محیط شهری است. بنابراین منظر شهری به دنبال کنترل کمی کیفیت در راستای رسیدن به این اهداف است: ۱- اهداف عملکردی ۲- اهداف زیباشناسی ۳- اهداف هویتی (سایمون، ۱۳۸۲، به نقل از حسینی و رازاقی‌اصل، ۱۳۸۷: ۳۲).

مدل ذهنی روابط میان انسان و محیط نشان می‌دهد که یک رابطه دو طرفه میان ویژگی‌های محیط شهری از یک‌سو و ادراک، شناخت، ارزیابی و رفتار انسانی از سوی دیگر وجود دارد (رضازاده، ۱۳۸۵: ۵۵). در واقع ویژگی اصلی مفهوم منظر شهر آن است که به‌عنوان یک پدیده عینی - ذهنی، انتسابی - کالبدی و یک ساختار اجتماعی - فضایی مطرح می‌شود. به عبارت دیگر منظر شهری پدیداری است که تنها از طریق تجربه انسانی و در تعامل میان انسان و محیط آشکار می‌شود. از بررسی رابطه محیط شهری و انسان می‌توان نتیجه گرفت که منظر شهری یک سیستم است که از تلفیق سه زیر سیستم منظر عینی شهر، منظر ذهنی شهر و منظر ذهنی - ارزیابانه شهر شکل می‌گیرد (گلکار، ۱۳۸۷: ۹۷). در واقع محصول تعامل محیط شهری و ذهن ارزیابانه فرد، پدیده‌ای است که جک نسر (۱۹۹۴ به نقل از گلکار، ۱۳۸۵: ۱۰۱) از آن با اصطلاح منظر ذهنی - ارزیابانه نام می‌برد (Hubbard, 1989: 122).

شکل ۱: فرایندهای رابطه زمینه و اقدام توسعه‌ای با پیامدهای پروژه

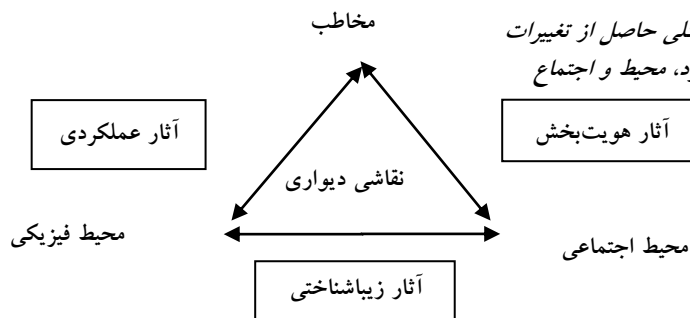
با عنایت به رویکرد «سیستم منظر شهری» که تعامل انسان با محیط را از منظر عینی، ذهنی و ارزیابی مورد توجه قرار می‌دهد و نیز با توجه به اهداف عملکرد، زیباشناختی و هویت‌بخشی مناظر شهری، در این مطالعه برای ارزیابی تأثیرهای اجتماعی و فرهنگی طرح نقاشی دیواری از الگوی سه‌گانه «فرد - محیط فیزیکی - اجتماع محلی» استفاده شده است. در واقع با توجه به سه ورودی: مخاطبان، اجتماع محله‌ای و محیط فیزیکی می‌توان برای انجام نقاشی دیواری تغییرات مداخله‌ای زیر را پیش‌بینی کرد:

۱- **تغییر در فرصت‌های اجتماعی:** استفاده مردم شهر از گرافیک محیطی موجب تغییر در فرصت‌های زندگی آنها می‌شود. این تغییر در قالب اهداف عملکردی مناظر شهری قابل مطالعه است.

۲- **تغییر در هنجارهای اجتماعی:** استفاده افراد جامعه از نقاشی دیواری موجب آثار منفی و مثبت در زمینه ارزش‌های و هنجاری‌های اجتماعی می‌شود. بنابراین هویت‌بخشی شهری از جمله آثار این مناظر به حساب می‌آید.

۳- **تغییر در فضاهای اجتماعی:** انجام پروژه نقاشی دیواری بر سطح خیابان‌های مختلف شهر موجب زیبایی محیط اجتماعی می‌شود. که در واقع در راستای اهداف زیباشناختی مناظر شهر است.

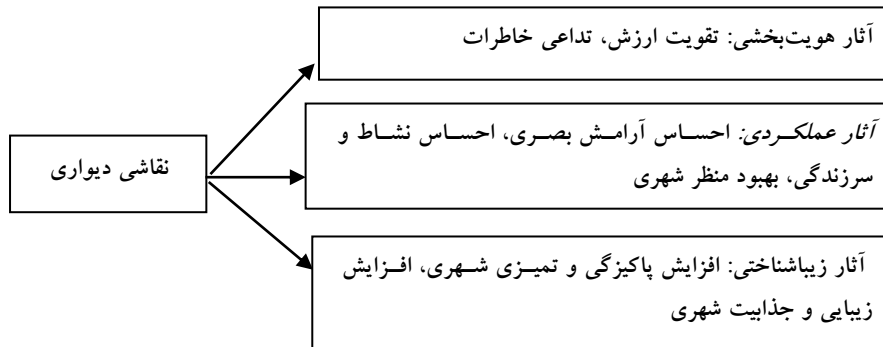
شکل ۲: آثار کلی حاصل از تغییرات ارتباطی بین فرد، محیط و اجتماع

- آثار عملکردی نقاشی دیواری: بعد عملکردی طراحی شهری، شامل این موضوع است که چگونه فضاها کار می‌کنند و چگونه طراحان شهر می‌توانند فضاها را بهتری را طراحی کنند. به عبارتی از آنجا که فضاها انجام عملکردها را ممکن و آسان می‌سازد، طراحی فضاها باید با این آگاهی که مردم چگونه این فضاها را مورد استفاده قرار می‌دهند، همراه باشد. در واقع این فضاها باید پنج نیاز اولیه را پاسخگو باشند: راحتی، آسایش، درگیر شدن غیر فعال با محیط، درگیر شدن فعالانه با محیط و امکان کشف محیط (کارمونا، ۱۳۸۸: ۳۳۳).

- آثار هویت بخشی نقاشی دیواری: هویت تفسیری است که انسان از ارتباط خود با تاریخ به دست می‌دهد. در میان مؤلفه‌های انسانی ساختن فضا، جنبه‌های هویتی نقش اساسی ایفا می‌کند. در این میان تقویت ارزش‌های اجتماعی و غیره از جمله این موارد می‌تواند باشد.

- آثار زیباشناختی نقاشی دیواری: هدف زیباشناختی بعد محسوس فضا را که در استفاده کننده واکنش‌های مطبوع و لذت بخش ایجاد می‌کند، مد نظر قرار می‌دهد. در مجموع با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، مؤلفه‌هایی از قبیل: تداعی و تقویت ارزش‌های ایثارگرانه، انقلاب، مذهبی، شهری از جمله آثار هویت بخشی نقاشی‌های دیواری به حساب می‌آیند. مؤلفه‌هایی چون: احساس آرامش بصری، احساس نشاط و سرزندگی و احساس بهبود منظر شهری آثار عملکردی نقاشی‌های دیواری است. هم‌چنین افزایش پاکیزگی و تمیزی و نیز افزایش زیبایی و جذابیت شهری موجب گسترش پیامدهای زیباشناختی نقاشی‌ها در سطح شهر خواهد شد.

شکل ۳: مدل مفهومی آثار و پیامدهای نقاشی‌های دیواری

روش تحقیق

برای انجام این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده است. جامعه آماری آن را کلیه ساکنان محدوده طرح (شامل عابران، صاحبان املاک، دانش آموزان مدارس) در سطح منطقه ۱۹ شهر تهران در سال ۱۳۹۳ تشکیل می‌دهد. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران حدود ۵۰۰ نفر محاسبه شده و شیوه نمونه‌گیری دو مرحله‌ای (استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی و نمونه‌گیری تصادفی ساده با در نظر گرفتن معیار زمان) بوده است.

برای جمع‌آوری داده‌ها، سعی شد، بعد از تهیه پرسشنامه از افراد ساکن و یا مجاورت نقاشی‌های دیواری خواسته شود که درباره تصویری که روبروی آنها قرار گرفته، نظر دهند.

یافته‌های تحقیق

الف) سیمای نمونه

در این پژوهش از افراد ۱۲ سال به بالای منطقه ۱۹ شهرداری ۴۹۷ نفر به‌عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که در این میان ۵۳ درصد نمونه را زنان و در مقابل ۴۷ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. طبق بررسی حاصل ۴۲ درصد از ساکنان منطقه ۱۹ جوانان ۱۹ تا ۲۹ ساله هستند. حدود یک‌سوم افراد نیز بین ۳۰ تا ۴۴ سال سن دارند. در مقابل حدود ۱۳ درصد در گروه سنی ۱۲ تا ۱۸ سال قرار دارند. میانگین کل سن پاسخگویان برابر با ۳۱ سال است. درباره سطوح تحصیلی افراد، اطلاعات حاصل نشان می‌دهد که دارندگان مدرک بالاتر از دیپلم، بالاترین نسبت افراد را به لحاظ سطح سواد به خود اختصاص داده‌اند (۴۰ درصد). در مرتبه بعد افراد دارای تحصیلات دیپلم با ۳۰ درصد قرار دارند. در این میان حدود ۲۸ درصد دارای تحصیلات زیر دیپلم‌اند و نیز ۲ درصد بی‌سوادند.

در بررسی صورت گرفته به گونه‌شناسی انواع نقاشی دیواری در سطح منطقه پرداخته شد. بررسی‌ها نشان می‌دهد ۳۰ درصد نقاشی‌ها مربوط به زندگی شهری و طبیعت، ۱۸ درصد مذهبی، ۱۷ درصد شهدا و جنگ، ۱۰ درصد پیرامون تصاویر امام(ره) و رهبری و ۲۵ درصد مربوط به نقاشی دیوارهای مدارس تحت عنوان علم و دانش هستند.

ب) آثار و پیامدهای نقاشی‌های دیواری

آثار هویت‌بخشی: در این مطالعه برای سنجش آثار هویت‌بخشی نقاشی‌ها از معرف‌های مربوط به ارزش‌های ایثارگری، انقلابی، مذهبی، زیست‌محیطی و علمی استفاده شده است. نتایج حاصل از جدول زیر پیرامون تقویت ارزش‌های ایثارگرانه نشان می‌دهد که ۵۸ درصد پاسخگویان موافق و ۱۷ درصد کاملاً موافق تأثیر نقاشی‌ها در زنده نگه داشتن یاد شهدا بوده‌اند. (جمعاً ۷۵ درصد) هم‌چنین به ترتیب ۲۱ و ۱۱ درصد در سطح موافق و کاملاً موافق به ترویج و گسترش ایثارگرانه توسط نقاشی‌ها اذعان داشته‌اند.

جدول ۱: توزیع پاسخگویان برحسب تقویت ارزش‌ها و تداعی خاطرات ایثارگرانه

تقویت ارزش‌های ایثارگری	کاملاً موافق	موافق	تاحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
موجب زنده نگه داشتن یاد و خاطرات شهدا می‌شود.	۱۷	۵۸	۲۲	۳	-	۱۰۰
موجب ترویج و گسترش روحیه ایثارگری و شجاعت می‌شود.	۱۱	۲۱	۵۰	۱۸	-	۱۰۰

در زمینه تأثیر نقاشی‌ها بر تقویت ارزش‌های انقلابی، ۳۳ درصد موافق تأثیر آنها بر ترویج آرمان‌های انقلاب و ۶۲ درصد معتقدند باعث زنده شدن یاد و خاطره امام(ره) می‌شود.

جدول ۲: توزیع پاسخگویان برحسب تقویت ارزش‌ها و تداعی خاطرات انقلابی

تقویت ارزش	کاملاً موافق	موافق	تاحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
موجب تقویت و ترویج ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب می‌شود.	۱۹	۱۴	۲۵	۴۲	-	۱۰۰
یاد و خاطره امام (ره) در ذهنم زنده می‌شود.	۲۴	۳۸	۲۸	۸	-	۱۰۰

در زمینه تأثیر نقاشی‌ها بر تقویت ارزش‌های مذهبی، ۶۸ درصد موافق احساس آرامش معنوی، و ۶۵ درصد موافق با این موضوع بوده‌اند که با مشاهده خط‌نقاشی‌های مربوط طرح صلوات، موجب فرستادن صلوات بر رسول اکرم(ص) می‌شود.

جدول ۳: توزیع پاسخگویان برحسب تقویت ارزش‌ها و احساس مذهبی

تقویت ارزش	کاملاً موافق	موافق	تاحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
به یاد خدا و احساس آرامش معنوی به من دست می‌دهد.	۱۴	۵۴	۲۶	۶	-	۱۰۰
موجب فرستادن صلوات بر پیامبر (ص) می‌شود.	۱۴	۵۱	۱۷	۱۸	-	۱۰۰

در زمینه تأثیر نقاشی‌ها بر تقویت ارزش‌های شهری و محیطی، ۴۰ درصد موافق و در مقابل ۳۴ درصد مخالف توجه به طبیعت و نیز ۴۰ درصد موافق و در مقابل ۳۴ درصد مخالف پی بردن به اهمیت فضای سبز در محیط شهری تهران می‌باشند.

جدول ۴: توزیع پاسخگویان برحسب تقویت ارزش‌های شهری و محیطی

تقویت ارزش	کاملاً موافق	موافق	تاحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
موجب توجه بیشتر به طبیعت و حفظ محیط زیست می‌شود.	۵	۳۵	۲۶	۳۲	۲	۱۰۰
به یاد اهمیت درخت و فضای سبز در محیط شهری می‌افتم.	۵	۳۵	۲۶	۳۲	۲	۱۰۰

بررسی‌های حاصل از آزمون آماری مناسب نشان می‌دهد که آثار هویت‌بخشی نقاشی‌های مرتبط با شهدا و جنگ و نیز مذهبی به‌طور معناداری بیش از سایر نقاشی‌ها است.

جدول ۵: وضعیت آثار هویت‌بخشی بر حسب موضوع نقاشی‌های دیواری

موضوع	تعداد	میانگین	میانگین رتبه
زندگی شهری و طبیعت	۱۵۰	۳/۱	۲۱۴
امام (ره) و رهبری	۴۹	۳/۳	۱۴۳
شهدا و جنگ	۸۷	۳/۵	۱۴۸
مذهبی	۸۹	۳/۶	۲۱۲
کل	۳۷۵	۳/۳	-
آزمون		$F=10$ $S=0/000$	$\bar{x}^2=38$ $S=0/000$

ج) آثار زیباشناختی نقاشی‌های دیواری

بررسی‌های حاصل نشان می‌دهد که ۴۸ درصد افراد در سطح موافق و ۲۱ درصد در سطح کاملاً موافق به پاکیزه و تمیز شدن دیوارهای شهری اذعان کرده‌اند (جمعاً ۶۹ درصد). هم‌چنین به ترتیب ۴۷ و ۲۳ درصد در سطح موافق و کاملاً موافق (جمعاً ۷۰ درصد) به تأثیر نقاشی‌ها بر جذاب و زیبا شدن فضاهای شهری اشاره کرده‌اند.

جدول ۶: توزیع پاسخگویان بر حسب آثار زیباشناختی

آثار	کاملاً موافق	موافق	تاحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
پاکیزه و تمیز شدن سطح دیوارهای شهر	۲۱	۴۸	۲۳	۵	۳	۱۰۰
جذاب و زیبا شدن فضاهای شهر	۲۱	۴۸	۲۳	۵	۳	۱۰۰

بررسی‌های حاصل از آزمون کروسکال‌والیس نشان می‌دهد که آثار زیباشناختی نقاشی‌های مرتبط با زندگی شهری و طبیعت و نیز مذهبی به طور معناداری بیشتر از نقاشی‌های شهدا و جنگ، و نیز امام(ره) و رهبری است.

جدول ۷: وضعیت آثار زیباشناختی بر حسب موضوع نقاشی‌های دیواری

موضوع	تعداد	میانگین	میانگین رتبه
امام و رهبری	۵۰	۳/۴	۱۴۳
شهدا و جنگ	۸۷	۳/۵	۱۴۸
علم و دانش	۱۲۰	۳/۶	۱۴۸
زندگی شهری و طبیعت	۱۵۱	۴	۲۱۴
مذهبی	۸۹	۴	۲۱۲
کل	۳۷۷	۳/۸	-
آزمون		$F=13$ $S=0/000$	$X^2=38$ $S=0/000$

د) آثار عملکردی نقاشی‌های دیواری

برای سنجش پیامدهای عملکردی نقاشی‌ها از سه معرف احساس آرامش بصری، احساس نشاط و احساس بهبود محیط شهری (دو سؤال آخر) استفاده شده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که اکثر افراد موافق تأثیر آرامش بصری نقاشی‌ها، و نیز تأثیر احساس نشاط و شادابی از دیدن این نقاشی هستند. هم‌چنین ۴۸ و ۴۷ درصد در حد متوسط به تأثیر نقاشی‌ها بر بهبود محیط شهری اشاره کرده‌اند.

جدول ۸: توزیع پاسخگویان برحسب آثار عملکردی

آثار عملکردی	کاملاً موافق	موافق	ناحدی	مخالف	کاملاً مخالف	جمع
احساس آرامش بصری از دیدن این نقاشی	۱۵	۳۸	۲۷	۱۵	۵	۱۰۰
احساس نشاط و شادابی از دیدن این نقاشی	۱۱	۳۵	۲۷	۲۰	۶	۱۰۰
احساس این‌که مسئولان دارند برای محله ما کارهای مفیدی انجام می‌دهند.	۹	۲۹	۴۸	۱۲	۲	۱۰۰
احساس این‌که مسئولان شهرداری برای زیباشدن شهر دارند زحمت می‌کشند.	۱۱	۲۹	۴۷	۱۱	۲	۱۰۰

بررسی‌های حاصل نشان می‌دهد تصاویر مربوط به «زندگی شهری و طبیعت» آثار عملکردی بیشتری در مقایسه با سایر تصاویر در جامعه شهری دارند.

جدول ۹: وضعیت آثار عملکردی بر حسب موضوع نقاشی‌های دیواری

موضوع	تعداد	میانگین	میانگین رتبه
امام و رهبری	۵۰	۲/۷	۱۳۲
شهدا و جنگ	۸۷	۳/۲	۱۷۴
مذهبی	۸۷	۳/۳	۱۹۶
زندگی شهری و طبیعت	۱۵۱	۳/۵	۲۱۰
علم و دانش	۱۲۰	۳/۶	۲۱۵
کل	۳۷۵	۳/۳	-
آزمون		F=۸ S=۰/۰۰۰	$\chi^2=۲۳$ S=۰/۰۰۰

در مجموع چنانچه ارقام مندرج در جدول زیر نشان می‌دهد، نمره آثار زیباشناختی نقاشی‌ها بیشتر از آثار هویت‌بخشی آنهاست. در این میان آثار عملکردی در سطح متوسط قرار دارد.

جدول ۱۰: وضعیت آثار اجتماعی و فرهنگی نقاشی‌های دیواری

آثار کلی	آثار جزئی	کم	متوسط	زیاد	میانگین رتبه
آثار زیباشناختی	افزایش پاکیزگی و تمیزی شهری			✓	۳/۸
	افزایش زیبایی و جذابیت شهری		✓		
آثار عملکردی	احساس آرامش بصری	✓			۳/۳
	احساس نشاط و سرزندگی		✓		
	احساس بهبود محیط شهری			✓	
آثار هویت‌بخشی	تقویت ارزش‌های مختلف	✓			۳
	تداعی خاطرات		✓		

۵) خلاصه و نتیجه‌گیری

براساس یافته‌های حاصل، نقاشی‌های دیواری در سطح منطقه مورد مطالعه بیشتر کارکردی زیباشناختی دارند. در رتبه بعدی آثار عملکردی و در نهایت آثاری هویت‌بخشی دارند. طبق بررسی صورت گرفته بیشترین آثار مثبت نقاشی‌ها افزایش پاکیزگی و تمیزی شهر و نیز احساس بهبود محیط شهری است. میزان تأثیر افزایش زیبایی و جذابیت شهری، احساس نشاط و سرزندگی و نیز تداعی خاطرات در حد متوسط گزارش شده است. در مقابل ضعف احساس آرامش بصری و عدم تقویت ارزش‌های ایثارگرانه، انقلابی، علمی و زندگی شهری از جمله آثار منفی نقاشی‌های دیواری به حساب می‌آیند. «دیوارنگاری معاصر تهران آنجا که به مفهوم‌گرایی روی آورده، زیباشناختی ساختارهای بصری را فراموش کرده و آنجا که قصد زیباسازی و تزئین داشته، مضمون و محتوا را نادیده گرفته است. تکرار الگوهای بصری یکسان و مضامین تکراری، عدم توجه به ساختارهای بصری محیط و معماری و روان‌شناختی مخاطب و هم‌چنین عدم تنوع در شیوه اجرا موجب دلزدگی مخاطبین از این آثار شده است» (کفشچیان مقدم و دیگران، ۱۳۸۸: ۶۸).

در مجموع آنچه در مطالعات معروف به اتاف (ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی) بیش از همه مورد توجه مسوولان و صاحب‌نظران شهری است، توجه به نظام کاربست است. «برای کاربست پژوهش، تعاریف گوناگونی عرضه شده است. برای مثال از نظر مؤسسه‌های کانادایی پژوهش بهداشتی کاربست شامل «تبادل، ترکیب و کاربرد اخلاقی دانش درون نظام پیچیده‌ای از روابط میان پژوهشگران و کاربران است»

(جاکوبسون، باتریل و گنورینگ، ۲۰۰۴: ۲۷۴). در این تعریف می‌توان کاربران را شامل پژوهشگران، سیاستگذاران، تصمیم‌گیران (برای مثال مدیران و برنامه‌ریزان) یا بخش خصوصی در نظر گرفت» (کبیری، ۱۳۸۸: ۱۵۰). بنابراین با عنایت به یافته‌های حاصل و در جهت افزایش پیامدهای مثبت و کاهش پیامدهای منفی می‌توان برنامه‌های جبران زیر را در نظر داشت.

جدول ۱۱: برنامه‌های جبران برای کاهش تأثیرات منفی و افزایش تأثیرات مثبت

پیامدها	برنامه‌های جبران تأثیرات منفی
تقویت ارزش‌های ایثارگرانه	<ul style="list-style-type: none"> - اجرای نقاشی‌های دیواری با مضامین آثار عملکرد شهدا در زندگی کنونی مردم (دوران صلح). - استفاده از طرح‌هایی که نه فقط تصویر و چهره شهدا، بلکه بیانگر اهداف و ارزش‌های آنها باشد. - اضافه کردن شناسنامه یا به عبارتی شرح حال شهدا در نقاشی‌های دیواری. - استفاده از تصاویر شهدای محله‌ها در مضامین نقاشی‌های دیواری به منظور تقویت هویت محله‌ای - استفاده از تصاویر شهدای الگو در حوزه مدیریت شهری (آتش‌نشانی، هلال احمر و غیره)
تقویت ارزش‌های انقلابی	<ul style="list-style-type: none"> - یک‌سویه نبودن رابطه تصاویر، و در مقابل وجود تعامل با مردم و مخاطبان در نقاشی‌ها. - عدم تنوع در مضامین و نمادها و استفاده کردن از رنگ‌های قدیمی. - نشان دادن شکوه و عظمت انقلاب در این نوع نقاشی‌ها در قالب حضور افراد و اقشار مختلف. - جلوگیری از بروز احساس تحمیل‌شدگی و جدایی‌گزینی تصاویر نسبت به مردم.
تقویت ارزش‌های مذهبی	<ul style="list-style-type: none"> - اجرای طرح‌های صلوات در مکان‌های مشخص تا بیشتر معرف محیط مذهبی باشند. - ارائه پیام‌های زمینی و در عین حال تسبیحی تصاویر در قالب سپاس و قدرانی و نیز حفاظت از نعمات.
تقویت ارزش‌های شهری و زیست محیطی	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از مضامین متنوع از قبیل آموزش شهروندی در نقاشی‌های دیواری حاشیه بزرگراه‌ها - اجرای نقاشی دیواری با مضامین توسعه فرهنگی شهرنشینی و آموزش شهروندی - اجرای نقاشی‌های دیواری پیرامون زندگی شهری، مشارکت اجتماعی و حضور زنان و مردان - عدم ارائه پیام واضح در نقاشی‌های مربوط به زندگی شهری و جلوگیری از تکراری بودن آنها

<p>- عدم اجرای نقاشی دیواری با مضامین یکدست و تکراری در سطح دیوارهای مدارس</p> <p>- اجرای نقاشی دیواری در سطح مدارس با انتخاب تصاویر منتخب دانش‌آموزان از طریق برگزاری مسابقه</p> <p>- متناسب بودن نقاشی‌ها بر حسب سن و مقطع تحصیلی دانش‌آموزان</p> <p>- استفاده از تصاویر حضور و مشارکت دانش‌آموزان در امور شهری</p>	<p>تقویت ارزش‌های علم‌آموزی</p>
<p>- توجه به رنگ و ترکیب آن بر افزایش و کمک به آرامش بصری</p> <p>- توجه به میزان دید و فاصله مخاطب با اثر هنری (به‌ویژه در نقاشی‌های مربوط به اتوبان‌ها)</p> <p>- توجه به کارکردهایی همچون کارکرد ترافیکی، آرام‌سازی، زیباسازی شهری در تصاویر نقاشی شده</p>	<p>احساس آرامش بصری</p>
<p>- توجه به وجه انگیزه و امیدبخشی پیام‌های نقاشی در مقایسه با وجه نوستالوژیک آنها</p> <p>- توجه به فرا زمانی بودن در برخی نقاشی‌ها در جهت پویایی و سرزندگی محیط</p> <p>- توجه به تغییر دوران، تغییر تکنولوژی و یا تغییر نسل در نقاشی‌ها.</p>	<p>احساس نشاط و سرزندگی</p>
<p>- شناسنامه دار کردن نقاشی‌های دیواری در جهت هویت بخشیدن به یک اثر شهری</p> <p>- تناسب موضوعی و فرمی اثر با محیط و خصوصیت‌های کالبدی و انسانی آن</p> <p>- توجه به نظرهای مردم و نیازسنجی از ساکنان محدوده طرح</p>	<p>احساس بهبود محیطی</p>
<p>- توجه به قید زمان و زمان‌مند بودن نقاشی‌های دیواری به خاطر جلوگیری از اغتشاش بصری</p> <p>- محوطه‌سازی نقاشی‌ها قبل از اجرای طرح</p> <p>- ترمیم و زیرسازی نقاشی‌ها قبل از اجرای طرح</p>	<p>افزایش پاکیزگی و تمیزی شهری</p>
<p>- استفاده از مضامین ترکیبی (منظره - پیام‌گرا) به جای مضامین ساده منظره یا پیام‌گرا در نقاشی دیواری</p> <p>- استفاده از نقاشی‌های سه بعدی و یا استفاده از نورپردازی به جای نقاشی‌های ساده و تکراری</p> <p>- پرهیز از یکنواختی در انتخاب طرح‌ها و مضامین با کمک گرفتن از سبک‌های مختلف</p> <p>- عدم انجام نقاشی‌های دیواری به صورت ضربتی و پیمانکاری</p>	<p>افزایش زیبایی و جذابیت شهری</p>

منابع

- اسکندری، ایرج (۱۳۷۷): «بررسی و تحلیل نقاشی دیواری از ماقبل تاریخ تا عصر حاضر»، *ماهنامه تجسمی*، س ۱، ش ۳، صص ۶۱-۹۵.
- بختیاری، فریبا؛ پاکزاد، احمد (۱۳۹۲): «تحلیل محتوای آثار دیوارنگاری شهر تهران»، *فصلنامه آموزشی، پژوهشی و تحلیلی پژوهش هنر*، س ۱، ش ۱، صص ۱۳۷-۱۴۲.
- بل، سایمون (۱۳۸۲): *منظر، الگو، ادراک و فرایند*، ترجمه بهناز امینزاده، انتشارات دانشگاه تهران.
- جهانی دولت‌آباد، اسماعیل (۱۳۹۱): *ارزیابی تأثیر اجتماعی پروژه نقاشی دیواری و گرافیک محیطی در سطح منطقه ۱۱ تهران*، طرح پژوهشی، معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۱ شهرداری تهران.
- رضازاده، راضیه (۱۳۸۵): *اصول و معیارهای ساماندهی و ضوابط و مقررات سیمای شهری در ساخت و ساز*، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- زنگی، بهنام و همکاران (۱۳۹۱): «بررسی موقعیت اجتماعی نقاشی دیواری پس از انقلاب در ایران»، *فصلنامه علمی - پژوهشی نگره*، س ۲، ش ۲۴، صص ۸۵-۱۰۱.
- شوشتری (۱۳۹۲): مصاحبه «هنرمندان به ما اعتماد کنند»، *فصلنامه آموزشی، پژوهشی و تحلیلی پژوهش هنر*، س ۱، ش ۱، صص ۱۹-۲۲.
- علی‌آبادی، محمد؛ امین‌پور، احمد؛ صادقی، صدف (۱۳۸۹): دیوارنگاری در معماری ایران، *مجله نقد گزارش*، س ۱۹، ش ۵۶-۶۴، صص ۱۶-۲۱.
- عیلخانی، مهناز (۱۳۹۲): سیر تاریخی دیوارنگاری در ایران، *فصلنامه آموزشی، پژوهشی و تحلیلی پژوهش هنر*، س ۱، صص ۵۱-۵۶.
- غیاثوند، احمد (۱۳۹۲): *ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی نقاشی‌های دیواری در سطح منطقه ۱۹ شهرداری*، طرح پژوهشی، کارفرما: معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۹ شهرداری تهران.
- کبیری، مسعود (۱۳۸۸): مدل‌های کاربردی یافته‌های پژوهشی و نقش آن در مدیریت پژوهشی؛ به مثابه یک حوزه میان رشته‌ای، *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، س ۷، ش ۴، صص ۱۴۷-۱۶۸.
- کفشچیان مقدم، اصغر (۱۳۸۳): «بررسی ویژگی‌های نقاشی دیواری»، *فصلنامه علمی - پژوهشی هنرهای زیبا*، صص ۶۸-۷۸.
- کفشچیان مقدم، اصغر و دیگران (۱۳۸۸): ارزیابی دیوارنگاری معاصر تهران از دیدگاه مخاطب، *نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی*، س ۱۰، ش ۴۱، صص ۶۳-۶۹.
- کرامتی، محسن (۱۳۷۰): *فرهنگ اصطلاحات هنرهای تجسمی*، تهران: چکامه.
- گرین، جان (۱۳۷۹): «نقاشی دیواری»، ترجمه مهتاب قصابی، *مجله هنرهای تجسمی*، س ۳، ش ۹، صص ۱۲۲-۱۲۹.
- گلکار، کوروش (۱۳۷۸): «محیط بصری شهر؛ سیر تحول از رویکرد تزئینی تا رویکرد پایدار»، *مجله علوم محیطی*، س ۵، ش ۴، صص ۹۵-۱۱۴.
- گودرزی دیباج، مرتضی (۱۳۸۵): *تاریخ نقاشی ایران از آغاز تا عصر حاضر*، تهران: سمت.
- (۱۳۸۷): *نقاشی انقلاب*، تهران: فرهنگستان هنر.
- ENCYCLOPEDIA BRITANNICA. 'mural:www.britannica.com/ EBchecked/ topic/ 397882/mural.
- Nasar, J. (1998); *The Evaluative Image Of the City*, London: Sage Publications.
- Golkar, K. (2003); "Urban Design from Birth through to Maturity", *Journal of Soffeh*, 36: 8-23. [in Persian].
- Lynch, K. (1960); *The Image of the City*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.